Erasmus Rotterdamský: *Hérakleovy práce* (Erasmova *Adagia*)*

■ DAVID SANETRNÍK (Praha)

Rozsáhlé dílo věhlasného renesančního humanisty Erasma Rotterdamského (1469?-1536) nezahrnuje jen původní tvorbu v oblasti krásné literatury (např. *Chvála bláznivosti*) či teologie (např. *Rukověť křesťanského rytíře*), ale také dlouhou řadu edic, komentářů a překladů antických autorů, církevních otců a *Nového zákona* a práce šířící poznání antické kultury. Ke klasikům se Erasmus cítil přitahován již od mládí (později o tom píše, že už v této době „k ušlechtilé vzdělanosti tíhl jakousi tajemnou mocí své přirozenosti")[1] a během svého života připravil nebo se podílel na přípravě edic textů Aristotela, Ísokrata, Démosthena, Terentia, Curtia Rufa, Suetonia, Plinia Staršího, Livia, Seneky a Cicerona a z řeckých autorů překládal do latiny Xenofónta, Eurípida, Ísokrata, Galéna, Libania, Lúkiána a Plútarcha (především dva posledně jmenovaní – Lúkiána překládal společně se svým celoživotním přítelem, autorem *Utopie* Tomášem Morem – mu mimořádně přirostli k srdci).[2]

* Úvodní text i překlad byl zpracován v rámci *Centra pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty* (výzkumný záměr CMTF UP v Olomouci, MSM 6198959202).

[1] *Opus epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami*, I-XII, ed. P. S. ALLEN – H. S. ALLEN, Oxford 1906-1958, č. 1, ř. 30 (dále jen *Opus epistolarum*; cituji podle čísla listu a čísel řádků daného listu v této edici), srv. též *Opus epistolarum*, č. 1110, ř. 6-7: „[...] nikoli úsudek – na ten jsem byl tehdy příliš mladý –, ale jakýsi přirozený instinkt mne, prodchnutého inspirací, vedl k posvátné službě Múzám." Dobrý úvod do tématu „Erasmus a antičtí autoři" podává např. článek M. MANN PHILLIPS, *Erasmus and the Classics*, in: T. A. DOREY (ed.), *Erasmus*, London 1970, s. 1-30; viz též: E. RUMMEL, *Erasmus and the Greek Classics*, in: *Collected Works of Erasmus*, vol. 29, translated and annotated by E. FANTHAM and E. RUMMEL, Toronto 1989, s. xxi-xxxiii, a E. FANTHAM, *Erasmus and the Latin Classics*, tamtéž, s. xxxiv-l.

[2] K Erasmovým překladům řeckých autorů do latiny viz monografii E. RUMMEL, *Erasmus as a Translator of the Classics*, Toronto – Buffalo – London 1985. Autorka líčí Erasmova studia řečtiny, jeho překlady antických řeckých autorů a na závěr své práce zařazuje i kapitolu o Erasmovu překladu *Nového zákona*. Některé z Erasmových

Nemenší pozornost věnoval také křesťanské antice. Z církevních otců vydal texty Cyprianovy, Hilariovy, Ambrožovy, Irenejovy a Augustinovy, stejně jako texty svého nejoblíbenějšího církevního otce – Jeronýma (k němu viz i níže, s. 96-98) a později svého dalšího zvláště oblíbeného starověkého církevního autora, Órigena, na jehož edici pracoval až do svých posledních dnů. Řecké církevní otce a spisovatele také překládal do latiny – Jana Zlatoústého, Atanáše, Órigena a Basila.

Jeho zdaleka nejznámějším a nejvýznamnějším editorským, překladatelským a komentátorským počinem bylo však vydání řeckého textu *Nového zákona* s vlastním latinským překladem a poznámkami, které vyšlo poprvé – jako vůbec první tištěné a distribuované vydání řeckého *Nového zákona* – v roce 1516, bylo postupně opravováno a zdokonalováno ve čtyřech dalších Erasmových vydáních a posléze se, po drobných úpravách dalšími filology, prosadilo v protestantském prostředí na několik staletí jako obecně přijímaný text řeckého *Nového zákona* (*textus receptus*).

Některé z Erasmových edic či překladů vznikaly ve velkém chvatu a nebyly prosty závažných chyb a nedostatků (jak sám uznává např. o prvním vydání *Nového zákona*).[3] Vědecká úroveň jeho editorského a překladatelského díla jako celku – které ostatně sám nevnímal jako vědecký samoúčel, ale především jako prostředek duchovní obnovy tehdejšího křesťanstva – bývá však většinou hodnocena jako na svou dobu vysoká a některé jeho postupy jako značně progresivní: např. ve svých poznámkách k *Novému zákonu* zformuloval textově-kritickou zásadu obtížnějšího čtení jako čtení pravděpodobnějšího.[4]

K těmto edicím a překladům můžeme dále připočíst také pojednání o latinské stylistice (*De copia*) a výslovnosti klasické řečtiny a latiny (*De recta pronuntiatione*) nebo sbírky antických přirovnání (*Parabolae sive similia*) a výroků řeckých mudrců a filosofů (*Apofthegmata*). Již všechny tyto uvede-

překladů z řeckých antických autorů jsou zahrnuty do rozsáhlého projektu moderního kritického vydání Erasmových sebraných spisů (*Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*), které vycházejí od roku 1969 v Amsterodamu.

[3] *Opus epistolarum*, č. 694, ř. 17-19: „*Nový zákon*, jenž byl prve v Basileji spíš uspěchán než řádně vydán, rozebírám a přepracovávám, a přepracovávám jej takovým způsobem, že z toho vzejde dílo zcela nové."

[4] Viz např. J. KRANS, *Beyond What Is Written. Erasmus and Beza as Conjectural Critics of the New Testament*, Leiden 2008, s. 40-50, kde je shrnuta i starší diskuse k problematice *lectio difficilior* u Erasma (samo pojmenování této zásady je však pozdější), a s. 183-191 s celkovým hodnocením Erasma jako editora a textového kritika (a s odkazy na starší hodnocení a literaturu). K hodnocení Erasmových překladů viz literaturu uvedenou výše v poznámkách 1 a 2.

né práce jistě Erasmovi, jehož jeden z jeho současníků snad nikoli neprávem označil za „člověka k obnově staré vzdělanosti přímo zrozeného",[5] zajišťují důstojné místo v dějinách klasické filologie.[6]

Ve výčtu Erasmových prací v oblasti antických studií však nesmí chybět přinejmenším ještě jedno, ve své konečné podobě vskutku monumentální dílo: sbírka klasických přísloví *Adagia*, která v moderním kritickém vydání Erasmových sebraných spisů zaujímá devět objemných svazků.[7] Ve vývoji tohoto díla od prvního vydání o několika stovkách přísloví až po vydání poslední, které obsahovalo přes čtyři tisíce čísel, lze rozlišit několik fází:

(1) *Editio princeps* pod názvem *Adagiorum collectanea*, publikovaná v Paříži v roce 1500, byla útlým svazkem 818 spoře komentovaných přísloví (její tisková tradice pokračovala samostatně i poté, co Erasmus připravil přepracovaná vydání sbírky).

(2) Vydání u slavného benátského tiskaře Alda Manutia v roce 1508 pod názvem *Adagiorum chiliades* bylo v podstatě zcela novým dílem o 3 260 příslovích s delšími komentáři, větším počtem citovaných autorů a výraznějším uplatněním řečtiny. Toto vydání bylo převážně vědecky zaměřené a Erasmovy volněji související osobní úvahy se v něm objevují jen ojediněle (delší úvahové texty jsou zde jen dva – jedním z nich jsou *Hérakleovy práce*, z jejichž pozdější, dále rozpracované verze uvádím překlad níže).

(3) Další edice *Adagií* z roku 1515 u jiného slavného tiskaře té doby, Johanna Frobenia v Basileji. Je v ní mnohem výraznější Erasmův osobní tón a objevuje se v ní kromě řady kratších úvah i devět značně dlouhých esejů, jejichž tématem jsou většinou církevní, politické a sociální reformy. Vývoj tímto směrem pokračuje i v následující edici u Frobenia z let 1517-1518.

(4) V dalším období si již dílo podržuje hybridní charakter, jehož nabylo počínaje edicí z roku 1515, tedy charakter jakéhosi kříženec ryze vědeckého díla v podstatě encyklopedického rázu a velmi osobních textů se silným reformním apelem. Některá následující vydání však přinášejí ještě další doplnění jak vlastních přísloví, tak osobních komentářů (zejména edice z let 1520, 1526, 1528 a 1533). Poslední edice, vydaná v roce Erasmovy smrti, čítá konečných 4 251 přísloví.[8]

Struktura jednotlivých hesel v *Adagiích*, z nichž některá mají jen několik řádek, jiná několik odstavců, leckterá však mnoho stran, vypadá následovně: nejprve je uvedeno samotné přísloví, buď v latině, nebo v řečtině s latinským překladem, dále jeho základní význam, jeho užití u antických autorů, někdy rozbor jeho různých jazykových podob nebo rozdílných interpretací u různých autorů, a nakonec jeho širší význam a aktuální možnosti jeho použití v Erasmově současnosti. Na tuto základní strukturu se u některých přísloví nabalují Erasmovy širší výklady o souvisejících reáliích starého Řecka a Říma (M. Mann Phillips hovoří v souvislosti s *Adagii* o „oknu do světa antiky"[9] a Erasmův krajan J. Huizinga především s ohledem na *Adagia* poznamenává, že Erasmus ve svém díle nabídl studujícím a zájemcům „celou antiku, v takové kvantitě i kvalitě, v jaké byla známa šestnáctému století, a to vystavenou jako v obchodním domě a k dostání do posledního detailu"),[10] ale postupně také aktualizující, často autobiografické glosy a sociální, politické či náboženské úvahy, rozrůstající se někdy do poměrně obsáhlých a osobně laděných pojednání, která by se z literárně-genologického hlediska dala nejspíše označit za eseje – v mnohém leckdy nejsou nepodobná esejům Montaigneovým.[11] Je paradoxní, že pro dnešního čtenáře jsou z celých monumentálních *Adagií*, která byla ve své době mimořádně oblíbená a čtená a která lze označit za jednu z klíčových knih 16. století,[12] tím nejživějším a nejzajímavějším zřejmě právě tyto literární útvary, původně jen druhotně naroubované na vlastní sbírku přísloví a výroků. Jejich témata často korespondují s tématy jiných Erasmových spisů. Tak například v adagiu *Dulce bellum inexpertis* (*Válka je sladká pro ty, kdo ji nezakusili*)[13] Erasmus prezentuje své irenistické názory, které

[5] *Opus epistolarum*, č. 492, ř. 126-127.

[6] Viz např. kapitoly „Erasmus von Rotterdam" a „Autour d'Erasme" in: R. PFEIFFER, *Die klassische Philologie von Petrarca bis Mommsen*, übersetzt von M.-A. ARNOLD, München 1982, s. 95-124.

[7] V rámci výše zmíněné (pozn. 2) moderní edice Erasmových spisů jsou *Adagia* vydána celá v devíti svazcích druhé skupiny z let 1981-2005 (rozdělení do skupin vychází i v této edici z pokynů, které pro své sebrané spisy zanechal sám Erasmus). Dalším současným velkým edičním projektem k Erasmovi jsou jeho sebrané spisy v překladu do angličtiny, *Collected Works of Erasmus*. Rovněž v této řadě jsou již *Adagia* vydána celá ve svazcích 31-36 z let 1982-2006.

[8] Viz M. MANN PHILLIPS, *The 'Adages' of Erasmus. A Study with Translations*, Cambridge 1964, s. x-xi. Tato starší, ale výborná monografie zůstává základní literaturou k Erasmovým *Adagiím*. Srv. též úvodní studii k latinsko-italskému vydání šesti dlouhých *Adagií*: S. SEIDEL MENCHI, *Erasmo da Rotterdam. Adagia. Sei saggi politici in forma di proverbi*, Milano 1980, s. vii-lxi. Další pokrok v poznání Erasmových *Adagií* lze očekávat od připravovaného svazku 30 již zmíněné edice *Collected Works of Erasmus* (pozn. 7), který by kromě rejstříků ke všem šesti svazkům *Adagií* (31-36) měl obsahovat i podrobné vylíčení zrodu a vývoje tohoto díla včetně identifikace pramenů, s nimiž Erasmus při psaní *Adagií* pracoval.

[9] Srv. M. MANN PHILLIPS, *The 'Adages' of Erasmus*, s. 3.

[10] J. HUIZINGA, *Erasmus and the Age of Reformation*, přel. F. HOPMAN, New York 1957, s. 41.

[11] Srv. M. MANN PHILLIPS, *The 'Adages' of Erasmus*, s. 3; 38.

[12] Srv. M. MANN PHILLIPS, *The 'Adages' of Erasmus*, s. 3.

[13] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 3001.

jinak vyjádřil jak v samostatném spisu *Nářek míru*,[14] tak i mnohde jinde; v adagiu *Illotis manibus* (*S neumytýma rukama*)[15] zase zdůrazňuje, podobně jako např. v úvodních spisech k *Novému zákonu*, že teologové by měli důkladně ovládat hebrejštinu, řečtinu i latinu, aby mohli sami pracovat s originálními texty kanonických spisů i starých církevních autorů; a Erasmovo pojetí prosté, neokázalé, niterné zbožnosti, známé z celé řady jeho spisů, je málokde vyjádřeno tak pregnantně jako v dlouhém adagiu *Sileni Alcibiadis* (*Alkibiadovi Silénové*),[16] které vychází z Platónova *Symposia* (215a-b), v němž Alkibiadés přirovnává Sókrata k schránkám v podobě Silénů, na pohled z vnějšku nevábným, ale uvnitř skrývajícím něco nesmírně cenného a božského (toto adagium zřejmě nepochází z antických sbírek přísloví, ale již před Erasmem je použil Giovanni Pico della Mirandola ve své slavné obraně jazykově nevybroušených, ale myšlenkově hlubokých středověkých filosofů a teologů z roku 1485);[17] v tomto eseji Erasmus – v pro sebe typickém prolnutí klasického a křesťanského[18] – píše, že takovými vnějšně opovrženíhodnými a ubohými, ale v nitru božskými Silény nebyli jen Sókratés, Diogenés či Epiktétos, ale také Kristus, apoštolové a všichni opravdoví křesťané, a poté přechází ke kritice své současnosti, v níž jsou podle něho až příliš mnozí spíše Alkibiadovými Silény naruby.

Jedním z nejzajímavějších esejů Erasmových *Adagií* je ten, k němuž mu dalo podnět přísloví o *Herculei labores* (*Hérakleových* či *hérakleovských pracích*). Erasmus toto rčení, vycházející ze známého řeckého mytologického motivu dvanácti Hérakleových prací pro krále Eurysthea a rozšířené zejména v latinské literatuře, vztáhl na své vlastní editorské a překladatelské úsilí, konkrétně zejména na svou práci na *Adagiích* a na edici Jeronýmových listů, a pojal je jako příležitost k obhajobě této své nevděčné činnosti a k vylíčení obtíží s ní spjatých. Tato Erasmova hérakleovská autostylizace, s níž se setkáváme i v jiných jeho textech,[19] byla, jak se dozvídáme od Erasmových korespondentů,[20] vnímána a přijímána i jeho současníky a její výtvarné vyjádření vidíme na známém Erasmově portrétu od Hanse Holbeina mladšího z roku 1523, dnes ve sbírkách Longford Castle, na němž je slavný učenec zobrazen s rukama položenýma na knižním svazku nesoucím řecký nápis „Hérakleovy práce".

Erasmův text jsem z prostorových důvodů – na vyznačených místech – zkrátil, v úhrnu asi o polovinu. Jde o několik vynechávek krátkých a okrajových a dvě vynechávky dlouhé. V první z těchto dlouhých (= vynechávka na s. 90 na konci odstavce) Erasmus píše o lernské hydře jako o závisti a o tom, že hérakleovského ducha by správně měli mít všichni ti, kdo spravují věci veřejné. V druhé vynechávce (= s. 95 na konci druhého odstavce) na několika stránkách zdůvodňuje svou koncepci *Adagií* a obhajuje je proti možným a někdy i skutečně vznášeným námitkám: že jsou nepečlivě a ne dost podrobně zpracována, že jsou uspěchána a že nejsou tematicky uspořádána. Závěrem lze připomenout, že *Herculei labores* byly jedním ze tří Erasmových adagií, z nichž již v roce 1513 pořídil krátké české ukázky či výtahy humanista Řehoř Hrubý z Jelení (*Práce Erkuléšovy*).[21]

[14] Latinsko-české vydání tohoto Erasmova spisu viz in: *Humanismi et pacis praedicator / Hlasatel humanistických a mírových myšlenek*, uspořádal O. CHLUP a kol., Praha 1958, s. 7-85.

[15] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 855.

[16] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 2201.

[17] S. SEIDEL MENCHI (*Erasmo da Rotterdam. Adagia. Sei saggi politici in forma di proverbi*, s. 312) soudí, že Erasmus adagium *Sileni Alcibiadis* zařadil právě pod vlivem tohoto Picova listu *O stylu filosofů* z roku 1485, jenž se zastává scholastických filosofů a teologů proti jejich humanistickým kritikům; český překlad tohoto Picova listu viz ve sborníku J. HERŮFEK (ed.), *Giovanni Pico della Mirandola (1463-1494)*, Praha 2009.

[18] Ke křesťanským motivům v *Adagiích* viz M. MANN PHILLIPS, *The 'Adages' of Erasmus*, s. 25-34.

[19] *Opus epistolarum*, č. 269, ř. 44-49; č. 335, ř. 235-239.

[20] *Opus epistolarum*, č. 1020, ř. 4-6 (B. AMERBACH); č. 2424, ř. 261 (N. MALLARIUS).

[21] J. KOLÁR, *Překlad Řehoře Hrubého z Erasmových Adagií*, in: Listy filologické 111 (1988), s. 103-109 (edice Řehořova překladu je uvedena v rámci tohoto článku jako příloha). Kratičké adagium *V noci rada* přeložil Řehoř celé, z adagia *Spěchej pomalu* pořídil celkový výtah s řadou vynechávek a z *Hérakleových prací* přeložil jeden kompaktní úryvek, který se víceméně shoduje s první dlouhou vynechávkou v tomto mém překladu.

Hérakleovy práce (*Adagia* 2001)[22]

Ἡράκλειοι πόνοι, tedy Hérakleovy práce,[23] lze chápat ve dvojím smyslu. Někdy se může toto přísloví vztahovat k jakési stále znovu podstupované a nezměrné námaze, jejíž zvládnutí vyžaduje síly Hérakleovy – v tomto smyslu je užil Catullus, který píše: „Ne, teď Herkules aby to už snesl!"[24] Podobně Propertius: „až přetrpíš už ty pověstné Hérakleovy námahy", a jinde: „úkoly Hérakleovy".[25] [...] Jindy se Hérakleovými pracemi nazývá taková činnost, která sice přináší ten největší užitek ostatním, ale samotnému autorovi téměř nic, leda snad jen trochu slávy a o to víc závisti [...]

Jestliže si však vůbec nějaká lidská činnost zaslouží být nazvána pracemi Hérakleovými, pak by jistě takové označení spíše než komukoli jinému mělo být přiznáno těm, kdo usilují o obnovu literárních památek staré a pravdivé vzdělanosti. Ti totiž na svá bedra, vzhledem k mimořádné obtížnosti úkolu, nakládají břemena s ničím jiným nesrovnatelná, a přece za to v širokých vrstvách nesklízejí nic než tu největší nelibost. Většině lidí, a to nejen lidem bez rozhledu, ale i vzdělancům, bylo totiž vždy podezřelé vše velké, a to tím spíše, bylo-li toto velké zároveň nové. Nikdy tedy nejsme nevděčnější, závistivější a nevraživější, nikdy nejsme tak neuznalí jako při hodnocení práce těch, jimž se podle mého soudu ani dostatečně odvděčit nelze. Nevzdělanci si nevšímají, polovzdělanci se vysmívají, vzdělanci – s několika málo výjimkami, sice skvělými, ale až příliš vzácnými – buď závidí, nebo až přehnaně kritizují, pomíjejí vše, co bylo napsáno dobře, a jestliže snad autor někde uklouzl (kdo

[22] Překládal jsem z latinského textu výše zmíněné (pozn. 2) moderní edice, *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*, II, 5, ed. F. HEINIMANN – E. KIENZLE, Amsterdam – Oxford 1981, s. 23-41, a pro kontrolu jsem měl k ruce také anglický překlad, vydaný v rámci (rovněž již zmíněné, pozn. 7) řady *Collected Works of Erasmus*, vol. 34, *Adages II, VII, 1 to III, III, 100*, translated and annotated by R. A. B. MYNORS, Toronto 1992, s. 167-182. Téměř všechny poznámky k překladu jsou převzaty – z prostorových důvodů jen výběrově – buď z této latinské edice, nebo z tohoto anglického překladu. V literatuře se užívají různé způsoby číslování *Adagií*, buď římskou číslicí pro tisícovku, další římskou číslicí pro stovku a arabskou číslicí pro jednotku daného přísloví (III,I,1, tento způsob užíval od roku 1515 sám Erasmus), nebo jedinou celkovou arabskou číslicí (2001); já jsem se zde rozhodl pro tuto druhou možnost.

[23] V prvním vydání (1500) sestávalo toto adagium z jediného souvětí: „Přísloví Hérakleovy práce se užívá o takových pracích, které jsou užitečné pro ostatní, ale svému vykonavateli přinášejí jen závist." Do obsáhlejšího eseje je Erasmus rozpracoval v benátském vydání z roku 1508 (v tomto vydání je to spolu s adagiem *Festina lente – Spěchej pomalu* jediný delší text) a ještě podrobněji je rozvedl zejména ve vydání z roku 1515.

[24] CATULLUS 55,13 (přel. O. Smrčka a kol.).

[25] PROPERTIUS II,23,7 a II,24,34 (přel. O. Smrčka a kol.).

by se také někdy nespletl?), to jediné hned zaznamenají, to jediné hned připomínají. A nyní se do toho pusť, aby sis za ty nekonečné probděné noci, za tolik námahy a obětí vysloužil tak velkolepou „odměnu"! Zřekni se běžných potěšení lidského života, zanedbávej své světské záležitosti, nedbej na svůj zevnějšek, spánek a zdraví; raduj se z toho, že si zkazíš oči, těš se, že předčasně zestárneš, nic si nedělej ze své sešlosti – abys vyvolal nelibost mnoha lidí a nevoli téměř všech, abys za všechna ta bdění sklidil jen posměšky. Koho by, ptám se, toto všechno neodradilo, aby se do něčeho takového pustil, kdyby v něm nesídlil duch vpravdě hérakleovský a kdyby tak ve svém úsilí o prospěch ostatních nedokázal „kdeco přestát a překonat"?[26]

Takové úvahy mne, musím přiznat, vyděsily a v plném proudu prací na dokončení těchto *Adagií* se mne zmocnila jakási slabost při pomyšlení, jak zle se veřejné mínění odvděčilo znamenitým mužům naší doby, a dokonce i těm, kteří jsou již jistou dobu po smrti, a s jakou neúctou jimi pohrdají ti, o nichž bys řekl, že *nejsou hodni ani toho, aby jim*, jak se praví v přísloví, *podali nočník*,[27] jak nevděčně je haní polovzdělanci a jak nepatrná hrstka dokonce i mezi vzdělanci je chválí upřímně a otevřeně. Jeden u nich něco postrádá, jiný nachází něco, co se mu nelíbí, jeden kritizuje jejich způsob života a jiný je chválí tak přezíravě, že by snad bylo lepší, kdyby je rovnou káral. Nikdo snad nesoudí tak nespravedlivě jako polovzdělanci, kteří cizí vzdělání poměřují svým vlastním a domnívají se, že je třeba kritizovat všechno to, co se oni sami ještě nenaučili, nebo jako vzdělanci, kteří ještě nepřičichli k tomuto způsobu práce. Ti totiž jako v onom řeckém přísloví ἀπο πύργου κρίνουσιν Ἀχαιούς,[28] tj. stojíce sami ve vší pohodě na břehu sledují umění kormidelníka a nebezpečí, která podstupuje.[29] Kdyby šli i oni sami s kůží na trh, hodnotili by jistě tyto ponocováním vykoupené práce druhých s menší povýšeností a větším pochopením. [...]

Proto snad nebude od věci, pohovořím-li krátce o těchto záležitostech, zvláště když mě k tomu, jak se zdá, vybízí sama situace, a to ne proto, abych

[26] HORATIUS, *Ódy* III,24,43 (přel. R. Mertlík).

[27] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 494: *Indignus qui illi matellam porrigat.*

[28] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 2193: *Quid Achivos a turre judicatis? – Proč soudíte Acháje z věže?* K tomuto přísloví, odvozenému z Homérovy *Íliady* (III, 167-170), Erasmus poznamenává: „Vhodně se užije o někom, kdo se vyslovuje o tématu, jemuž se sám příliš nevěnuje [...]. Hodit se bude i na ty, kdo si sami hoví v bezpečí, ale vynášejí soudy o těch, kteří se vydávají všanc nebezpečí: podobně jako ti, kdo sedí na věži či na hradbách, dívají se, jak ostatní bojují a mnohé z nich kritizují pro nedostatek odvahy či umění, ačkoli by si nepočínali lépe, kdyby byli týmž nebezpečím vystaveni oni sami."

[29] Srv. ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 4038: *E terra spectare naufragium – Z břehu sledovat ztroskotání.*

se vychloubal svým nadáním nebo okázale předváděl vlastní píli, ale abych si zajistil jistou nestrannost čtenáře. Bude totiž jistě méně neuznalý ten, kdo uváží, kolik nezměrné námahy a nekonečných trampot mě stála tato, jakkoli nedokonalá, sbírka přísloví. První překážkou je tedy už samotná starobylost těchto přísloví, která pocházejí nikoli snad *od Euandra a Aboriginů*,[30] ale spíše ἀπὸ Καννάκου,[31] jak říkají Řekové, spíše ze samotného věku Saturnova a z dob ještě starších,[32] pokud nějaké takové byly. Z toho vyplývá, že jsou většinou obyčejům naší vlastní doby vzdálena, jak se říká, δὶς διὰ πασῶν.[33] Chceš-li tedy přijít na to, co dané přísloví znamená, a nemůžeš-li se buď stát věštcem, nebo si poslat pro nějakého *délského potápěče*,[34] musíš hledat vysvětlení u starých autorů. Ale u jakých autorů? Nikoli u jednoho či dvou či několika málo, jak to bývá v jiných případech. Když totiž někdo začne psát, řekněme, o rétorice, má několik – a to ne příliš mnoho – daných, pro dané téma důležitých autorů, s nimiž si vystačí. Zde je však nutné všechny autory, staré i nové, dobré i špatné, řecké i latinské, autory ze všech oborů, slovem všechny druhy spisů ne snad jen projít, ale velmi pečlivě a důkladně prozkoumat a rozebrat. Přísloví jsou totiž jako nepatrné drahokamy, které snadno uniknou zraku lovce, nedává-li na ně velmi dobrý pozor. Neleží na povrchu, ale většinou jsou skrytá, takže je člověk musí spíše vydolovat než posbírat. Kdo však dostatečně ocení tu nekonečnou práci, kterou obnáší vyhledávání těchto drobnůstek *po všech mořích i zemích*?[35] Vždyť k pročtení a prohledání tolika řeckých i latinských básníků, gramatiků, řečníků, dialektiků, sofistů, historiků, matematiků, filosofů a teologů (někoho by dost možná umořilo, i kdyby měl jen projít názvy jejich děl) sotva stačí jeden lidský život, a to tím

[30] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 3046: *A Nannaco*. Nannakos či (v jiné podobě) Kannakos (viz níže pozn. 31) byl mytický král Frygie. U tohoto přísloví, které se užívá, „chceme-li naznačit, že něco sahá do nejdávnější minulosti", uvádí Erasmus jako možnou alternativu pro vyjádření starobylosti héróa Euandra, zakladatele první osady na místě pozdějšího Říma, a Aboriginy, dávný kmen usedlý v Latiu.

[31] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 1719: *Res Cannacae* a – v jiné formě jména – 3046: *A Nannaco*.

[32] SRV. ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 1740: *Antiquior quam chaos et Saturnia tempora – Starší než chaos a věk Saturnův*.

[33] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 163: *Dis dia pason*. „Tímto příslovím [...]," píše Erasmus, „se označovala velká vzdálenost."

[34] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 529: *Delius natator*. Toto přísloví vychází z líčení Diogena Laertského (*Životy* II,22; srv. též IX,12), u něhož Sókratés na dotaz, co soudí o Hérakleitově spisu, odpovídá: „Čemu jsem rozuměl, je duchaplné, a myslím, že i to, čemu jsem nerozuměl, je takové, jenom to potřebuje nějakého délského potápěče" (přel. A. Kolář).

[35] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 325: *Terra marique*.

spíše, že to neděláš jen jednou, ale *jako Sísyfův balvan to valíš* hned tam a hned zase zpátky.[36] Myslím, že vzhledem ke všem těmto skutečnostem nikdo nemůže nevidět, nikdo nemůže neuznat, že taková práce je opravdu mimořádně náročná. A přece je to jen malá částečka celého mého úkolu! Pak na mě totiž čeká snad ještě početnější šik komentátorů, z nichž někteří mi svou nedbalostí a nepečlivostí a jiní přímo neznalostí (i ty je třeba pročíst, aby člověk tu a tam *vybral z hnoje zlato*)[37] nakládají na bedra další a ne zrovna malé břemeno.

Mám si dále stěžovat na katastrofální poškození textů, jež rovnou měrou postihlo kodexy řecké i latinské, takže nahlédneš-li kamkoli s úmyslem něco ocitovat, jen stěží se ti poštěstí, abys nenarazil na chybu zřejmou nebo skrytou pod povrchem? Zde čeká další dřina: shánění a zkoumání kopií textu – a věru jich není málo – v naději, že se ti mezi mnoha podaří najít jednu správnější, nebo že z jejich vzájemného srovnání vyvěštíš to, co je pravdivé a původní. To všechno by se ještě dalo snést, kdyby to člověk nemusel podstupovat bezmála při každém citování: citovat však musíš pořád. Ke všem těmto překážkám připočti ještě jednu, podle mého názoru nijak zanedbatelnou, totiž že díla starověkých autorů, z nichž tato přísloví jako z jakýchsi pramenů čerpáme,[38] jsou z velké části ztracena. Vždyť třeba řecká komedie vzala zcela za své v obou svých formách[39] s výjimkou jediného Aristofana a o nic lépe se nevedlo ani latinské tragédii, z níž se zachoval pouhý Seneca. Ale i to by se snad ještě sneslo, kdybychom měli alespoň díla těch, kteří přísloví sbírali, komentovali a vykládali. K takovým patřil Aristotelés, Chrýsippos, Klearchos, Didymos, Tarrhaios a někteří další,[40] z nichž ze všech se nám nedochoval ani zlomeček. Máme tedy jen některé novější, kteří jsou nejen nepečliví a nekritičtí, ale i kusí a okleštění, jako Zénobios, Diogenianos

[36] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 1340: *Saxum volvere*.

[37] SRV. A. OTTO, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Leipzig 1890, č. 997 (Erasmus tento výrok – kupodivu – nemá v *Adagiích* jako samostatné přísloví).

[38] SRV. ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 1087: *E dolio hauris*, 4137: *A fonte ducere*.

[39] Tj. jak stará, tak nová attická komedie.

[40] Aristotelovu sbírku přísloví uvádí ve výčtu jeho spisů DIOGENÉS LAERTSKÝ, *Životy* V,26. O Chrýsippově spisu *O příslovích* se zmiňuje rovněž DIOGENÉS LAERTSKÝ, *Životy* VII,200. Spis *O příslovích* peripatetika Klearcha ze Soloi znal Erasmus zejména z Athénaia, který tento spis víckrát cituje. Didyma, alexandrijského gramatika 1. stol. př. Kr. a autora sbírek přísloví, a Tarrhaia (gramatika Lúkilla z Tarrh), který v 1. stol. po Kr. excerpoval a přepracoval dílo Didymovo, znal Erasmus mj. ze *Sudy* (*Zénobios* 73), kde se uvádí, že Zénobios pořídil za Hadriana epitomé ze starších sbírek přísloví Didyma a Tarrhaia.

a *Suda*,[41] u nichž si vůbec nejsem jistý, zda jim mám spíše mít za zlé, že nám z tak skvělých a stylisticky brilantních autorů předali jen chuďoučké paběrky, nebo jim naopak mám být vděčný za to, že se k nám jejich zásluhou dostalo ze starých autorů alespoň něco. Někdo však to, že původní texty byly opomíjeny a posléze zanikly, přičítá právě těmto jejich výtahům: tak někteří latinští učenci připisují ztrátu Livia Florovi, ztrátu Pompeia Troga Iustinovi, ztrátu textů říšského občanského práva Iustinianovi a ztrátu teologických textů autorovi takzvaných *Sentencí*[42] – a alespoň podle mého názoru na tom i něco bude. Další věc je, že tito novější autoři výtahů se vzájemně neshodují a často si dokonce přímo protiřečí, takže tvá vlastní práce je ještě o to zodpovědnější: musíš nejen projít díla všech komentátorů k jednomu danému tématu, ale také znovu a znovu ověřovat, srovnávat, vyhodnocovat a pro to či ono se rozhodovat.

V úvahu vezmi i to, že u jiných spisů můžeš často uplatnit svůj vlastní ostrovtip, takže máš při práci rozkoš z objevného a tvořivého myšlení a v jakémkoli okamžiku na jakémkoli místě si můžeš s určitou částí textu vypomoci svou vynalézavostí a započaté dílo dokončit tak rychle, jak ti to jen dovolí tvůj bystrý intelekt. Zde jsi však *jako otrok připoutaný k mlýnu*[43] a od kodexů se nemůžeš odchýlit, jak se říká, *ani o píď*.[44] Celá tato práce totiž závisí na dostatku kodexů, zvláště řeckých, a jaký těch je nedostatek, je dobře známo. A tak si kazíš oči nad svazky zvetšelými, plesnivými, rozedranými, kusými, od molů a červů rozežranými, často jen sotva čitelnými, zkrátka takovými, že ten, kdo se jimi dlouho zabývá, nad nimi snadno sám zvetší a jaksi zestárne. Další věc je, že tyto svazky často patří druhým; význam tohoto prostého faktu

[41] Erasmus používal *editio princeps* Zénobia (Florencie 1497), jejíž titul zněl *Výtah z přísloví Tarrhaia a Didyma* – srv. předchozí poznámku. Rukopis sbírky přísloví, která kolovala pod jménem Diogeniana, užíval Erasmus už v roce 1500 v Paříži při přípravě prvního vydání *Adagií*. Byzantský encyklopedický slovník *Suda*, sestavený v 10. století, měl Erasmus k dispozici v tisku vydaném v roce 1499 v Miláně Démétriem Chalkokondylem.

[42] Florus, historik Hadrianovy doby, autor *Stručných dějin všech válek*, vycházejících mj. z výtahů z Livia. Iustinus (3. století?), autor *Výtahu z Filippských dějin* Pompeia Troga. Ztrátu starších právnických textů přičítá Erasmus císaři Iustinianovi, který pověřil sbor právníků kodifikací římského práva (*Corpus iuris civilis*), i v *Adagiích* 101. *Čtyři knihy sentencí* teologa 12. století Petra Lombardského: kompilace citátů z patristických autorit, která byla jednou z nejrozšířenějších učebnic na středověkých univerzitách.

[43] Mlýny byly v antice obvykle poháněny ručně a tato těžká práce byla ukládána za trest otrokům. Erasmus sám toto přísloví ve svých *Adagiích* jako samostatné zařazeno nemá, srv. však A. OTTO, *Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer*, Leipzig 1890, č. 1432.

[44] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 406: *Latum unguem – O šířku nehtu.*

jistě i bez dalšího uznají ti, kdo mají v tomto směru své vlastní zkušenosti.[45] Už snad ani nemusím mluvit o tom, že je-li v kompilacích tohoto druhu nějaká rozkoš, pak jen cele na straně čtenáře, zatímco autorovi nezbývá nic než mrzutá a stále stejná dřina shromažďování, sbírání, vykládání a překládání. Právě rozkoš je však, jak správně řekl Aristotelés,[46] to jediné, díky čemu dokážeme při práci vydržet dlouho. U jiných spisů se člověk potěší hrou ducha, má volnost v užívání řečnických ozdůbek, může se vydat na půvabné odbočky, při nichž se, znavený, občerství a pookřeje na duši. Střídání zabrání tomu, aby se dostavilo přesycení, nedovolí, aby převládlo znechucení: to platí jak všude jinde, tak zejména v literatuře. U těchto *Adagií* to však není jen δὶς κράμβη,[47] jak se říká v řeckém přísloví, protože stále totéž musím opakovat dokonce třítisíckrát: co dané přísloví znamená, odkud pochází a k jakému použití se hodí, takže snad známé řecké přísloví Ὑπέρου περιστροφή[48] nelze nikde použít vhodněji než právě v této souvislosti. [...]

K tomu všemu připočti ještě práci s překládáním řečtiny, jejíž mimořádnou obtížnost jistě uzná každý, kdo se někdy sám pokusil přeložit dobrou řečtinu do dobré latiny. I z tohoto hlediska znovu uvaž, že musíš pracovat s nejrůznějšími autory a napodobit osobitý styl jednoho každého z nich. A kolik existuje různých druhů veršů,[49] jichž na mne v tomto díle dotírá tak početný šik, čítající snad ne méně než deset tisíc řádek! [...]

A konečně, je-li toto dílo dílem bez konce a je-li připravováno k obecnému prospěchu, co brání tomu, abychom se o práci na něm podělili a ke zdárnému konci je dovedli společnými silami? Já jsem dokončil svou část a znaven předávám pochodeň dál. [...] Ani v nejmenším se mě nedotkne, jestliže mé dílo někdo vzdělanější opraví, někdo pečlivější doplní, někdo důslednější lépe uspořádá, někdo řečničtější vybrousí a někdo méně zaneprázdněný zušlechtí, nedotkne se mě, jestliže s ním někdo šťastnější sklidí větší úspěch –

[45] V Benátkách u Alda Manutia, kde připravil svou první velkou edici *Adagií* (1508) a kde napsal i jádro tohoto eseje, pracoval Erasmus s vypůjčenými knihami a rukopisy.

[46] Není zcela jasné, jaké místo má přesně Erasmus na mysli, ale jistě naráží na úvahy o vztahu mezi slastí a *energeia*, srv. např. *Etika Nikomachova* IX, 1170a5-7; X, 1175a4 nn.

[47] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 438: *Crambe bis posita mors. – Dvakrát podávané zelí smrt.*

[48] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 1702: *Hyperi vertigo – Otáčení palice*, srv. např. PLATÓN, *Theaitétos* 209e. Podle Erasma se toto přísloví užívá, „kdykoli někdo dělá stále a znovu totéž, a přece se nemůže dobrat konce".

[49] Ve věnovacím listu k *Adagiím* z roku 1508 (*Opus epistolarum*, č. 211, ř. 69 nn.) Erasmus zdůrazňuje, že v latinském překladu zachoval, s několika výjimkami, všechna původní řecká metra.

jen když to bude k obecnému prospěchu studujících, na němž mi v tomto díle záleželo tolik, že jsem sám na sebe nedbal vůbec. Jinak bych si byl totiž, stejně jako mnozí jiní, vybral takový úkol, s nímž bych měl mnohem méně práce a který by mi přinesl mnohem více slávy. Vždyť kdo by nepovažoval za něco skvělého a velkolepého, kdybych pro latinské čtenáře přeložil celého Démosthena, Platóna nebo nějakého jiného takového autora? Jen stěží však lze popsat, o kolik méně času, ponocování a oleje v lampě by mě stálo dokončit nějaké takové dílo než posbírat tyto – jak se zdá – drobnůstky. Anebo jsem si mohl z tak velkého počtu přísloví vybrat dvě tři stovky a zaměstnat *každý záhyb své mysli*[50] v jejich propracovávání, doplňování a vybrušování: setba by to sice nebyla o mnoho méně pracná, ale sklizeň slávy by jistě byla víc než vydatná. To už bych však sledoval své soukromé zájmy, a nikoli obecný prospěch studujících – a já myslím, že při obnově literární vzdělanosti je třeba prokázat ducha Hérakleova, tj. nenechat se žádnými vlastními oběťmi odradit od péče o obecné dobro.

O všech těchto věcech už toho však bylo řečeno víc než dost a pomalu se začínám obávat, aby pro někoho nebyla dřina vpravdě hérakleovská dočíst toto obšírné pojednání, k němuž mě svedlo přísloví o Hérakleových pracích, až do samého konce.[51] A tak už to nebudu příliš protahovat a zmíním se jen o tom, že v době, kdy je toto dílo vydáváno poprvé,[52] jsem již překonal všechny práce Hérakleovy. Vždyť Héraklés sice vyšel ze všech bojů vítězně, ale nikdy se nedokázal utkat se dvěma obludami zároveň: této výzvě se vyhnul a raději nám zanechal své další přísloví,[53] než aby se pustil do takového boje, domnívaje se, že je lepší zachovat se bez úhony a stát se terčem posměšků než být po smrti zahrnut chválami. Já, jediný slabý člověk, jsem se však musel v jednom a témže okamžiku střetnout hned se dvěma hrozivými netvory, z nichž by si každý žádal mnoho Hérakleů. V Basileji šly totiž zároveň do tisku jak *Adagiorum chiliades*, opravené a doplněné tak dalekosáhle, že mi jejich nové vydání dalo neméně práce než vydání původní, které jsem připravil

[50] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 416: *Omnibus nervis*.

[51] Od tohoto místa do konce jde o dodatek vydání z roku 1515.

[52] Tj. toto – přepracované a rozšířené – vydání *Adagií* z roku 1515 v Basileji u Johanna Frobenia (ca. 1460-1527), zřejmě nejuznávanějšího tiskaře své generace severně od Alp.

[53] Tj. přísloví *Ne Hercules quidem adversus duos – Ani Héraklés proti dvěma*, ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 439.

[54] Aldus Manutius (1452?-1515), významný benátský tiskař a učenec, který v letech 1495-1515 vydal 127 edic z velké části řeckých (často šlo o první tištěná vydání daných textů), ale také latinských a (v menší míře) italských autorů. Erasmus u něho v roce 1508 připravil první velkou edici *Adagií*.

v Benátkách u Alda Manutia,[54] tak i sebrané spisy svatého Jeronýma, z nichž jsem si sám na svá bedra naložil část největší a nejobtížnější, totiž listy: úkol, při Múzách, nijak lehký, vždyť člověku dá pořádně zabrat už jen pročíst všechny ty svazky![55] Jak lítý boj jsem, nesmrtelný Bože, musel podstoupit s netvory chyb, jimiž se to tam všechno jen hemžilo, jaké úsilí mě stálo obnovit řecká slova, která Jeroným v textu tu a tam používá a která většinou buď chyběla, nebo byla zkomolena! Mnohá noční bdění mě stály také poznámky, ať už jsou jakékoli, které jsem připojil k textu spolu s údaji o obsahu, a to nejen proto, že jsem jako průkopník v této věci neměl, koho bych následoval nebo kdo by mi svými nápady pomohl; jestliže se totiž o Romulovi vypráví, že skvělé činy nejen dokázal konat, ale také se jimi uměl chlubit,[56] pak něco podobného platí také o svatém Jeronýmovi, který ve své hlavě choval bohatou spižírnu plnou všech možných věd a autorů a toto své košaté vzdělání ve svých spisech vystavuje na odiv, smím-li to říci, snad okázaleji než kdo jiný: a tak s jakousi zbožnou ctižádostí všude připomíná, vkládá a vplétá skryté otázky ze *Starého* i *Nového zákona* a jemné problémy mytologických i historických spisů, textů řeckých i hebrejských. Nemalé úsilí mě dále stála rekonstrukce správného pořadí textů, které různí lidé různě popletli – činnost, za niž navíc jen těžko někdo sklidí nějakou chválu. Toto všechno jsem tedy musel podstoupit já sám, jediný slabý člověk! Pouze u několika hebrejských slov se mi dostalo nezanedbatelné pomoci od Brunona Amerbacha, mladíka mimořádně nejen vzdělaného, ale i skromného,[57] a to proto, že já sám jsem se hebrejštiny, jak se říká, *svými rty jen sotva dotkl*[58] a mé znalosti tohoto jazyka jsou jen zcela zběžné. Já jemu jsem naopak pomohl s rekonstrukcí několika míst řeckého a latinského textu ve zbývající části vydání Jeronýmových spisů, takže jsem takto jeho pomoc splatil svou vlastní. Dále mohu připomenout i to, s jakým úsilím jsem vše, co bylo k Jeronýmovým spisům připočteno omylem (věci zčásti učené, zčásti neučené a špatně napsané, leckdy i zjevně nesmyslné), na základě určitých domněnek a indicií jako takové rozpoznal a vyčlenil na zvláštní

[55] Jeronýmova *Opera omnia* vyšla v Basileji u Frobenia v roce 1516. První čtyři svazky těchto Jeronýmových sebraných spisů obsahují Erasmem vydané listy.

[56] Srv. LIVIUS, *Dějiny* I,10,5; DIONÝSIOS Z HALIKARNÁSSU, *Římské starožitnosti* II,54,2; PLÚTARCHOS, *Romulus* 26.

[57] Bruno Amerbach (1485-1519) byl nejstarším synem basilejského tiskaře Johanna Amerbacha. Základy hebrejštiny si osvojil již během studií v Paříži a později ho v Basileji, kde pracoval v tiskárně svého otce, dále učil pokřtěný španělský Žid M. Adriani. Erasmus si ho pro jeho jazykové znalosti velmi vážil a ověnčoval ho čestnými přívlastky „trium linguarum [tj. hebrejštiny, řečtiny a latiny] peritissimus" či „feliciter trilinguis".

[58] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 892: *Primoribus labiis degustare*.

místo,[59] mohu připomenout i životopis tohoto svatého člověka, který někteří jiní vylíčili nejen zcela nepravdivě, ale i velmi nezáživně, a který jsem já zrekonstruoval na základě všech jeho spisů.[60] Konečně je třeba uvážit i to, že povaha těchto prací je taková, že jejich užitečné plody sklízejí všichni, zatímco s nimi spojené útrapy nezakusí nikdo jiný než ten, kdo je sám vykonává. Čtenář, který si pohodlně prochází celé knihy, tak nemá ani potuchy o tom, že jsem často nad jediným slovíčkem musel strávit i několik dní, a nechápe (a chápe-li, zapomíná), jaké oběti mě stála ona lehkost, jíž si při četbě užívá, a s jakými obtížemi jsem obtíží zbavil ostatní. A tak se mi někdy zdá, že jsem se snad i já musel *narodit čtvrtého dne nového měsíce*,[61] protože mi nějakým řízením osudu byly na bedra naloženy tyto práce víc než Hérakleovy.

[59] Listy, které považoval za nepravé, Erasmus vyčlenil do druhého svazku Jeronýmových sebraných spisů a tyto své ateteze zdůvodnil v samostatných „censurae".

[60] *Hieronymi Stridonensis vita*, in: *Erasmi opuscula*, ed. W. K. FERGUSON, The Hague 1933, s. 125-190.

[61] ERASMUS ROTTERDAMSKÝ, *Adagia* 77: *Quarta luna nati*. „Toto přísloví se užívá o těch," píše Erasmus, „kdo se narodili pod nešťastným znamením, protože o Hérakleovi se říká, že se narodil v této fázi měsíce a celý jeho život byl prostý jakéhokoli potěšení a plný útrap. Lze ho použít o tom, kdo se moří namáhavými pracemi, které jemu samému nepřinášejí žádný užitek, podobně jako Hérakleovi, který se lopotil jen proto, aby pomohl jiným."

Jan Janda, CSc. (1927-2008)

Zpráva o skonu našeho kolegy a přítele nás zasáhla jako blesk z jasného nebe.[1] Zcela nečekaně, náhle již není mezi námi... Mé přátelství s Janem Jandou trvalo déle než šedesát let. Setkal jsem se s ním, když po maturitě na táborském gymnáziu přišel na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, aby tu studoval klasickou filologii a filozofii.

Dobře jsem ho poznal zejména v létě roku 1948, kdy jsme společně odjeli na studentskou brigádu na Slovensko. Stavěli jsme místo staré úzkokolejky železniční trať vedoucí z Hronské Dúbravy do Banské Štiavnice. Cítil se tam velmi dobře, protože své dětství strávil na Slovensku. Pro svou bujnou černou kštici a ovšem i proto, že se již tehdy zajímal o řeckou filozofii, dostal od kamarádů přezdívku Athéňan.

Po skončení studií pracoval jako učitel a pak i jako vedoucí domova řecké mládeže, dětí, které v té době přicházely se svými rodiči do Československa. Zanedlouho se však vrátil na fakultu a působil na tehdejší Katedře věd o antickém starověku. Jednou z jeho prvních prací byla recenze překladu knihy George Thomsona *Aischylos a Athény*. Krátce nato uveřejnil zajímavou studii o vztahu mezi bohatstvím a občanskou ctností u Sallustia ve sborníku *Studia antiqua* vydaném k sedmdesátinám profesora Antonína Salače.

Na fakultě se také věnoval výuce latiny a učebnice, jejímž byl spoluautorem, měla velký ohlas, o čemž svědčí celá řada dotisků a vydání. K výuce latiny na FF UK se vrátil v letech 1991-1996/97. Na počátku šedesátých let vyšla Jandova rozsáhlá stať o antické filozofii v publikaci *Antická kultura*, připravené pracovníky katedry, a o tři roky později na celostátní konferenci v Liblicích podal výklad o výzkumu antické filozofie v Československu v uplynulém desetiletí.

V *Listech filologických* uveřejnil rozsáhlou studii o zakladateli kynické školy Antisthenovi a věnoval značnou pozornost zlomkům Hérakleita z Efesu. Zkoumání textu zachovaného o tomto filozofovi u Diogena Laertia ho přivedlo k textové kritice tohoto významného spisu o řecké filozofii.

Pro časopis *Dějiny a současnost* napsal stať o antické demokracii a aktivně se podílel na diskusi o tzv. formacích, v níž jsme se v šedesátých letech kriticky vypořádávali s přežitky dogmatického výkladu dějinného vývoje.

[1] Viz medailonek Milana Mráze, in: *Auriga* 49, 2007, s. 85-86.